

ЮРІЙ ВИННИЧУК
РЕКОМЕНДУЄ

ГРИГОРІЙ БАБЕНКО

ШЛЯХОМ
БУРХЛИВИМ

новісті

Харків
«ФОЛІО»
2019

I

НА БЕРЕЗІ РІЧКИ ХАРКОВА

Вірний спосіб навчатися плавати. — Дорош та річка. — «Сухарі». — Старий Журавель. — Журавлів гість. — Життя на слободах під воеводами. — На пасіці у Журавля. — Бійка з москалями.

— Ви ж, хлопці, не дуже! — встиг тільки крикнути Дорош, коли двоє товаришів, взявши один за ноги, другий за плечі і розгойдавши, кинули його в річку.

— Не бійся! — крикнув хтось з берега.

Але цього вже не почув Дорош. Дригнувши ногами в повітрі, він плюхнув у воду і, як мідний п'ятак, пішов на дно. Він раптом забув усі поради, що щиро давали йому товариші: не лякатися, не роззявляти рота, як гава, й не дихати, не вилазити високо з води, не ковтати води, а головне — не боятися того, що назавжди залишишся під водою.

Опинившись у холодній воді, що, здавалося, сама тягла його на дно, він зразу зазнав досі невідомого йому почуття: під ногами не було землі, а в грудях не було повітря! Жили застукали йому у скронях, в очах замиготіли зелені кружала, і він, як божевільний, задригав руками й ногами, а рот мимоволі роззявився, хапаючи, замість повітря, воду. Трохи згодом він виринув на поверхню, червоний, з виряченими переляканими очима і хапав ротом повітря, мов сом, що його тільки-но витягнув з річки рибалка й кинув на дно човна.

— Не вилазь високо з води!.. Не бійся!.. Пливи! — кричали йому з берега хлопці.

Але щось міцне ухватило його і знову потягло у глиб ріки. Дорош, одчайдушно б'ючи руками й ногами і випльовуючи воду, знову вискочив на поверхню.

— Рятуйте! — ледве чутно крикнув він, а річка знову потягла його до себе, але вже полегеньку.

І раптом Дорош почув, що пливе, що річка вже не тягне його на дно, як раніше. Це було теж нове почуття, але він так злякався потонути, що навіть коли ноги його дістали вже дно, все ще не вірив собі і бовтався ногами й руками, наче під ним була ціла безодня. Він виврався на берег і сів. У голові йому крутилося, в ушах наче хто бив у великі дзвони, а в очах ще й досі миготіли зелені кружала. Ця хвилина і те, що бачив тепер, назавжди залишилися в Дорошевій пам'яті: і сонце, що стояло майже над головою і заливало не дуже широку, але глибоку з кришталевою водою річку; і ліс, що був синій і темний перед ним на горі, а тут коло річки був зелений і яскравий; і дерев'яні стіни та башти города поруч лісу. Дзвіниця башти просвічується і в просвіті видно дзвін. Дзвін цей моторошно гуде, коли біля города побачать татар. Віщовий дзвін гуде, а з хуторів, з пасік, з поля й лісу біжать люди і ховаються в городі. Але тепер дзвін мовчить і, придивившись, можна навіть відсіля побачити нерухоме серце дзвону. А на протилежному боці річки, на піску, стоять хлопці, товариші Дорошеві, що кинули його в річку, щоб вивчити плавати. Це дуже добрий спосіб. Від нього або зразу вивчишся плавати, або потонеш. Середини не буває. Хлопці на березі кричать і махають руками. Він чує їхні крики, але вони якось не доходять його свідомості! В душі Дорошевій тільки одна думка: він може дихати. Не те, що він живий, бачить сонце, ліс, товаришів, а те, що він може вільно дихати, і вода вже не лізе йому в рот і не забиває подиху.

— Пливи назад! — кричать хлопці.

Але він сидить і тільки усміхається якоюсь незрозумілою усмішкою. Він бачить хлопців, пізнає їх, але не розуміє їхніх слів. І хлопці йому здаються такі, наче він бачить їх уперше або давно не бачив. Он стоїть Митро Стріха. Чорне волосся скудовчене, вогке ще і стирчить на всі боки. Він одягнув сорочку, а штани держить у руках. Худі ноги тремтять у Митра. Холодно йому чи що? Чого ж він не одягає штанів? Ось він підносить штани до рота, наче збирається їсти їх. А... тепер зрозуміло: він гризе вузли на холошах, що хтось нав'язав йому... Та це ж він, Дорош, нав'язав йому «сухарів», коли той був у річці. А ось Дубовиченко, а ось Осадченко Каркач...

— Чого сидиш? — кричить Дубовиченко. — Пливи мерщій назад!

Раптом слова ці становляться зрозумілі Дорошеві. А справді — треба плисти назад. Але він почуває, що не може зробити цього. Йому здається, що ледве він влізе в річку, як знову почне потопати, знову його обхоплять холодні води річки, він піде на дно і знову не можна буде дихати, а вода лізтиме в горло. Дорош мовчки хитнув головою: не можу!

— Пливи, не бійся! Боягузе! В'яжіть йому сухарів, хлопці!

Але це зовсім не лякає й не ображає хлопця: що «сухарі», коли треба знову лізти у річку.

Боягуз! Ні, він не боягуз. Хто навкулачках іде перший у лаві? Він, Дорош. Дорош Наливайченко. Хто їздив минулого тижня з батьком до броду татарським шляхом? Він, Дорош. Він не боягуз. А річка... все-таки страшно!

Хлопці з того берега припливли до нього, тягли його у річку, але він пручався і не ліз у воду. Потім хлопці, покинувши Дороша, стали драти раків. Вони по черзі пірнали під кручу і, знайшовши печерку, де ховалися раки, витягали їх з води й викидали на берег. Печерки ці іноді були вузькі і в них легко застрягала рука. В цей раз під водою ледве не залишився Дубовиченко. Рука хлопця досить легко зайшла у печерку, але, коли він, намацавши рака, схопив його і стиснув у жмені, кулак застряг у вузькому місці печерки. Спасибі Каркачеві, що, раптом зрозумівши це, кинувся в річку і, коли Дубовиченко нарешті розтулив жменю, витягнув його ледве живого. А то б були раки... Потім хлопці здумали розпалити багаття, щоб напекти раків, але ні в кого ні кременя й кресала; а Дорош усе сидів і чекав не знати чого.

Він знав, що через річку не було ні мосту, ні кладок, і іншого способу, як переплисти її знову, не було, щоб потрапити на той бік. Нарешті хлопці, загубивши надію примусити його лізти у воду, вилаяли й пішли геть.

— Не лякайся і лізь у річку, допливеш тепер! — крикнув хтось із хлоп'ячого гурту.

Тільки тепер почув Дорош, який самотній він був тут на березі цієї глибокої річки. А на протилежному березі річки також самотньо лежали його біла сорочка й штани з добре зав'язаними на холошах

«сухарями». Про це вже подбав Митро Стріха, що сам ледве розгриз вузли на своїх штанях, які понав'язував йому Дорош.

Дорош кілька разів увіходив у річку; вода вже не здавалася йому такою холодною, як раніше, але жах перед тим, що він може потонути, знову вертав його на берег. Він довго сидів, сумно оглядаючись навкруги. Нарешті, коли хлопець зовсім вже хотів був кинути у річку, мовляв — що буде, то й буде, він побачив, що з лісу на тому березі вийшли два чоловіки. Одного з них зразу пізнав Дорош. Це був старий дід Журавель, що мав пасіку недалеко від річки. Ідучи купатися, хлопці обов'язково проходили повз пасіку й город старого Журавля. Журавель завжди сидів у курені і мовчки кутив люльку. Хлопці чемно проходили повз старого, уклонялися й казали:

— Здорові були, діду Денисе!

Дід пересовував люльку з одного кутка рота в другий і питав:

— Знову красти городину?

— Ні, ми купатися.

— Так... — пухкав люлькою старий Журавель.

Повертаючися з купання, хлопці вже не йшли повз курінь, а плазом кралися поміж огудиною і набирали у пазухи молоді зелені огірки. У кожного вдома був свій город, але крадене завжди здається солодшим. Старий мав ще досить зірке око.

— Держи! — кричав він, побачивши хлопців, хоч держати було нікому.

Хлопці, як зграя горобців, летіли городом, перестрибуючи через грядки, а старий Журавель тупцяв на однім місці коло куреня, грозився люлькою услід хлопцям і кричав:

— Дожену... жовч видавлю!

Дорош мимоволі згадав це, побачивши Журавля, і усміхнувся.

Чоловік, що йшов з Журавлем, був молодий, дужий і високий на зріст, у розхристаній білій сорочці і в синіх штанях; матня його штанів була така довга, що мало не волочилася по землі. І дід і молодий були без шапок. Чубаті голови їхні, одна сива — дідова, а друга чорна — незнайомця, виблискували на сонці.

— Диви... — сказав Журавель, побачивши на березі Дорошеві сорочку й штани, — потоп хлопець.

ЗМІСТ

Про автора 3

ШЛЯХОМ БУРХЛИВИМ

Повість кінця XVII століття

I. На березі річки Харкова	7
II. Приказ	17
III. В школі і дома	22
IV. На дорозі	32
V. На Винниці	37
VI. Московська влада у Харкові	51
VII. У в'язниці	59
VIII. Визволення	67
IX. Буча в город!	81
X. Табір у лісі	95
XI. Вартемівці	105
XII. Татари	111
XIII. У степу	121
XIV. Кіш сірків	132
XV. Облога	146
XVI. Облога	153
XVII. Січ	160

XVIII. Самозванець	179
XIX. Криваве Різдва	194
XX. Кримський похід	202
XXI. Чорна долина	217
XXII. Додому!	224
XXIII. Вдома	244

В ТУМАНІ МИНУЛОГО

Факторія	261
Скити	268
Грек Олександр	271
Степ	273
Стріла	280
Таборище	284
Скальп	285
Невільниця	289
Цар	291
Горислава	295
Перед святом у таборищі	297
Бенкет	305
Ворожіння	309
Харсун	315
Чорна гадюка	318
Живе багаття	321
Смерть царя	323
Знов у степу	327
Побратимство	332
Сайгаки	336

Сармат	339
У степу на самоті	343
Степові хитрощі	345
Пантікапея	349
Вечір у Пантікапеї	355
Жалібний похід царя скитського	365
На дейгмі пантікапейського порту	370
На базарі меотійського моря	375
Річкою до Скитії	383
В селищі скитів-хліборобів	388
Бунт скитських невільників	395
Царська могила	401

ЛЮДИ З ЧЕРВОНОЇ СКЕЛІ

Оповідання з життя людей кам'яної доби

Загин племені Уру-Уру	405
Огні на червоній скелі	410
Зустріч з людьми з червоної скелі	414
Тотем племені з червоної скелі	417
Полонений	422
Погоня	429
Маги	435
Голод серед людей з червоної скелі	442
Зерноїди	445
Утеча племені орла з червоної скелі	450